

Написане лишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)*

№454

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[12 листопада 1937]

Закуток. 12-XI-37.

Не маючи від тебе два дні листів, занепокоївся і сів скласти телеграму. Аж тут поштовий “хлопчик” приніс од тебе *expres’a*. Ну, принаймні, вже передала рукопис. Яка доля його буде, – побачимо. Щось мені не віриться, що так воно і улаштується в мент, – занадто вже удачно було б. Те, що A[ndré] G[ide] порадив змінити назву, показує, що увага його може бути активною. Але те, що він сказав про Томаса Мана та про свою передмову, не викликає великих надій. Коли з його передмовою він не знає, де знайти видавництво для гарної, на його думку, книги (а не гарній він не давав би передмови), то що буде з нашою, коли він і передмови не дасть? Для чого ж, власне, (мимоволі виникає питання) він узяв рукопис? З цікавості?

Ой, боюсь, що не так легко ми зможемо видати цю річ. Дійсно, треба ж їй A[ndré] G[ide]’ові бути “сміливим”, щоб підписуватися під “сміливими” твердженнями. А таких для нього буде там багатенько. Правда, він показав деяку сміливість, виступивши проти Москви. Але від виступу проти Москви до конкордизму дистанція досить велика, треба, щоб A[ndré] G[ide] її... перестрибнув, бо перейти нам нема часу**. Та й сам він хіба не “грішним” супроти конкордизму (як писав нам Маратюша)? А визнати себе “грішним” і на це треба “сміливості”. Одже, я не буду здивований, коли у A[ndré] G[ide]’а знайдуться якісь причини, через що він не зможе допомогти нам у цій справі. А хто зможе? От питання. Я вже подумав: а чи не звернутися до Блюма?¹ Він, здається, людина досить “смілива” і, коли б його зачепив конкордизм за душу, зміг би не побоятися дати їй передмову. Та чи має він час і змогу займатися такими “абстрактними” справами. Якщо маєш змогу розвідатись про нього і знайти змогу побачитись з ним (звичайно, після відмови A[ndré] G[ide]’а), то зроби, голубонько. Є ще лівий соціаліст Півера²(?), що воно таке? Або Жіромський³ (теж лівий). Що воно за люди? В політичному світі вони досить відомі. Але чи такі вони, що могли б зацікавитись конкордизмом і бути настільки “сміливими”, щоб виступити навіть проти самих себе? Постарайся зібрати інформації й якщо якийсь із них трьох (Блум, Жіромський, Півера) більше надається до ролі тої людини, що ми шукаємо, то звертайся до нього. Шкода, що A[ndré] G[ide] не зможе швидко прочитати. Але ти за цей час збери інформації й підготовляй евентуальне побачення.

Якщо б A[ndré] G[ide]’ові заважали якісь окремі місця (вроді про Леніна), які суттєвої ролі не грають в річі, то згожуйся їх просто випустити (не змінити, а випустити). Я немов би песимістично підхожу до справи? Ні, я тільки стараюсь передбачити і приготуватися до можливості відмови.

*Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1-12; 2016. – № 1-11; 2017. – № 1, 6 – 12; 2018. – № 1-6.

** Обидва слова підкреслені хвилястою лінією.

[Над текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] *Одже, я готуюсь і до того, що тобі доведеться вернутися додому, не довівши до кінця цієї справи, а тільки зібравши певні матер'яли. [Ліворуч від основного тексту дописано:] Коли ми так щільно підійшли до справи видання й передмови, то стає видніше, яка це, властиво, не легка справа і як вона багато вимагає від того, хто хотів би допомогти нам. Недурно наш Ст[аніславськ]ий все благає: "не так швидко, дайте очухатись, ввійти в питання".*

[На першій сторінці листа праворуч від основного тексту дописано:] *Довідайся, чи Librairie du Travail дійсно троцькісти? А хто з лівих цікавий?*

[Над текстом, перевернувши сторінку, В. К. дописав:] *Дуже шкода буде, коли з A[ndré] G[ide] не вдасться. Але треба зрозуміти і тоді не так неприємно. Головне, не вдасться видати до конференції. Та чи буде вона в січні? Чи не відсунули знову? А що ж одповів Микола? Чи збираєш інформації про друк укр[аїнський] і французький?*

[Ліворуч від основного тексту дописано:] *В моторі сталася маленька поломка (скрутилася рурочка, треба запаяти). Таким чином, хоч-не-хоч, мушу сьогодні не працювати. А шкода: стоїть добра погода. Лишилося трохи доорати. Холодно вночі було сильно. Але тепер вдень сонце і тепло. [Під текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] А "начало любви" хороше? – У нас тепер досить гостреньке.*

Ну, що ж, будемо чекати. Будемо бадьорі, певні, веселі духом і тілом. Правда, мій єдиний Люб?

Твій.

№455

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Мужен, "Закуток"]

[13 листопада 1937]

Париж, 13 – XI.

Мій, мій!

Як дивно, що в тебе є сумнів щодо згоди A[ndré] G[ide]. Цього я ніяк не сподівалась, бо сама цілком певна в успіху моїх заходів. Коли такий сумнів виникає, значить, щось в моєму листі про побачення передано не так. Що ж саме? Якщо ти висуваєш таку гіпотезу навмисне, щоб не було потім великого розочаровання, то ти робиш не дуже добре, бо краще сильно хотіти та вірити в успіх. Згода? Я вже думаю про те, що треба буде перед друком пильно перечитати рукопис, повиправляти неточности, яких, напевно, досить є. Це теж не мала робота. J[eanne] каже, що читається як роман, що річ надзвичайна, але приклади і вставки занадто довгі для простого читача. Я не знаю. Може, плєбісцит скоротити? Ти гарно над цим подумай, бо коли річ вийде по-фр[анцузьки], вже по-укр[аїнськи] її не можна буде міняти.

Над чим ти зараз працюєш? Чи готуєш до конфер[енції] доповідь? У мене нема якось певности, що конф[еренція] буде. Раз вона складатиметься з опозиційних груп, то все буде зроблено, щоб її загальмувать. Це напевно. Хочеться вірити, що це не буде так, що тобі вдасця голосно сказати нове слово. Але чи готові соц[іалісти] прийняти нову соц[іалістичну] думку? Вони як м'ясоїди, до того звикли до неприродної, псиничної їжи, що іншої ї не в'являють собі.

Чи добре організовано твоє життя, мій син дорогий? Щось дивно, що ти нічого не їси, а вага нібито не зменшується. Чи ти правду не кажеш? Коли мені стає занадто самотно та тужно, – я лягаю (якщо можу), заплющую очі й бачу тебе так, як бувало в Закутку, коли приходила до тебе нагору. Іноді це допомагає й туга зменшується, а іноді – ніщо не допомагає, крім одного: я можу зараз скласти чемодан і виїхати і ніхто не може мене вдержати, крім мене самої! Тоді стає легше.

Пригортаюсь до тебе любов моя! Хай тобі буде легко, затишно, хай моя ніжність буде завжди з тобою.

Твоя.

№456

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[13 листопада 1937]

Закуток. 13-XI-37.

Щодня я собі кажу: “Ну, ще тиждень”, – так уже два чи три тижні “ще” минули. А тепер скільки?

Я сьогодні трохи запрацювався і мотор лагодив, тому поспішаю, щоб устигнути збігати в Mougins, листа цього, хоч кілька слів, тобі послати. А від тебе й сьогодні не було нічого. Коли не пишеш, то це ще нічого, а коли листи пропадають, то гірше.

У нас абсолютно нічого нового. Стих вітер і стало тепліше. Але накопичується дощ. І це ще гірше, бо намочить землю.

Листів ніяких. Ні, вчора прийшов лист від Нью-Йоркського вид[авницт]ва Fischer, просить приїхати до Америки, щоб поговорити в справі постановки моєї п'єси.

Ну, вже є матер'ял іти до консула. Я про це тобі ще писатиму. А тепер обіймаю тебе всією зголоднілою моєю душею

Твій, твій.

[Навколо тексту листа дописано:] Маймун, мій Люб, мій спокій! Вже питають люди, чи ти не fatiguée¹, що тебе не видно.

[Закрита листівка].

№457

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[14-15 листопада 1937]

Закуток. 14-15-XI-37.

Крохонько моя рідна, вчора (14-го) не міг піти до Каніва (неділя), щоб кинути листа, бо все був зайнятий своїм... *toteur de malheur*¹. Нічого серйозного немає (тече *essence*)², а працювати не можна; вовтузився з ним цілий день, хотів полагодити на понеділок, коли Воно дома. Аж виявляється, Воно не може працювати, бо готує помешкання для свого квартиранта, – наняв кімнату й прибудовочку (кухня) якомусь італійцеві з жінкою і дитиною. І півтерена. Одже, проробля двері, вікна і т[ак]е і[нше]. А мені допомогти не може. Таким чином, я муситиму сам докінчувати. Лишилося небагато і коли б мотор не тік, то я б уже закінчив роботу. В кожному разі (заспокойся) вже наняв нового сусіду прийти сьогодні загортати жасмін там, де пройдено трактором. Взагалі добре, що буде цей сусіда, він молодий, працює, мабуть, енергійніше за Клементія³ і, головне, близько, завсіди можна покликати. Навчу його працювати з трактором і все буде добре.

Не дивуйся, моя ніжна, що так багато уваги уділяю навіть у листі цій маленькій справі. Насамперед, вона економить нам франків 200. Друге: спортивне завзяття, амбіція. І, нарешті, вона відвертає увагу від загадки, яка стирчить весь час у голові і яку я ніяким способом розв'язати не можу, а саме: pomoже A[n]dré G[ide] чи не pomoже, а коли не pomoже, то чому саме. Перебираю без кінця всякі можливості й ні на одній зупинитися, розуміється, не можу. Тому праця з мотором і навіть вовтузіння з ним тим добре, що затуляють ту загадку. Але вже, мабуть, хутко вона розв'яжеться. Можливо, що ти в цей день, як одержиш цього листа (середа), вже знатимеш розв'язку і мені напишеш.

Листа про відповідь Миколи одержав тільки вчора. Де він був, не розумію, а писаний тобою 9-го. Взагалі, не дуже акуратно доходить пошта наша. Розуміється, відмова Миколи мене не здивувала, як не дивують і його аргументи (“щастя не може бути”). За ці аргументи його можна тільки пожаліти, – бідна, нещасна людинка, коли таке думає, як то їй повинно бути погано.

Голубонько, про конференцію постарайся все ж таки довідатись, може, її не буде взагалі, або знову пересунуно. Тоді я робитиму щось інше. Коли ж буде і напевне в січні, то мушу енергійно готуватися, бо часу лишається не багато. Звичайно, поїдемо вдвох, ти як мій секретар. Тепер інакше не буде. Або зовсім нікуди їздити не буду.

Бідний наш Корш⁴, у Бразилії настає фашизм і ніяких “Зорь” йому видавати не дасть⁵. А з ним і ми страдаємо, сприснув і той проблематичний малесенький заробіток, який намічався. Одже, тепер лишається надіятись тільки на фр[анцузьке] видання програми та на успіх. І знову, бач, висувається загадка: допоможе чи не допоможе? Але, що б там ні було, моя ясна, чи буде заробіток чи ні, ми з тобою все одно мільйонери. Одже, не будемо журитися ніякими невдачами, не маємо права.

[Ліворуч від основного тексту дописано:] № нашого Конто: 7104 Comptoir National d'Escompte de Paris⁶.

[На першій сторінці листа ліворуч від основного тексту дописано:] Мені іноді трошки аж дивно буває, коли я говорю до тебе на портреті, а ти так спокійно, без посмішки, дивишся на мене. Питаю тебе: “Коли ж ти вже вернешся?” – а ти мовчиш. – Розуміється, ясонько, я не вірю, що ГПУ може мені щось зробити, але на всякий випадок [продовження внизу під основним текстом, відкресленим хвилястою лінією:] треба бути обережними. Повторяю, там же не логіка й навіть не їхня користь діє, а, очевидно, паніка одного і спекуляція на ній других.

[Перевернувши аркуш, В. К. над текстом дописав ліворуч від дати:] Знову холодніше стає у нас. Чи будемо ми топити цієї зими? – А де ж твоя Раєчка? Виїхала вже чи ще ні? [Праворуч від тексту:] Іду в Бараки лагодить резервуар, знову тече. Не знаю, чи піду сьогодні до Каніва. Листа цього вкину тут.

№458

Розалія Яківна – Володимир Кирилович

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[15 листопада 1937]

Paris, le 15-XI.

Так, мій Любий,

скажи всім нашим сусідам, що я fatiguée. Я дуже fatiguée бути далеко від тебе. Знову починається для мене хвиля майже постійної туги за тобою. Болить і ниє, ниє. Стараюсь поборювати як можу. Головне, що не можу призначити дня мого виїзду, що яюсь хронічно відкладається цей найбажаніший у світі момент. Після завтра піду до A[ndré] G[ide]. Не маю права зробити цього раніше. Якби була якась відповідь перед тим, – знала б, чого сподіватись, що предприняти, а так... Ще чекати, чекати. Так, це голод, це смоктання десь глибоко всередині.

Спасибі тобі за все, за бадьорість, ніжність, доброту без кінця. Тобі ж ще тяжкіше, мій Ясний. Я хоч бачу людей, рухаюсь, а ти сам та сам. Але ми надолужимо це наше розстання. Можливо, що лист америк[анського] видавця дасть можливість одержати візу. Можливо, що бажання наше їхати вдвох не зустрине заперечень. В кожному разі, тобі самому я не даю дозволу їхати. І це не тільки з небажаної розлуки, але й тому, що боюся перевтоми для тебе. Це дуже важний момент. Казала пані Шапов[алова], що Микита¹ прочитав 160 лекцій за 2 з ½ місяця. Це ж божевілля! Це настільки неймовірно, що я навіть не змогла зловати сумніву. В кожному разі, треба буде обумовити кількість лекцій точно. Без цього не зможу вийти. Я готова на жертви для Іванища, але розумні, а не божевільні.

Жеанне збирається писати тобі листа з приводу к[онкордиз]му. Вона все поділяє, зо всім згожується, але... їй “шкода чистого марксизму”, на якому вона виросла, який любить, якому молиться і т[ак]е і[нше]. І тут все той самий релігійний спосіб думання. Мені зробилось яюсь сумно-сумно, коли вона мені це сказала. А потім цей стан пройшов. Чому J[еанне] повинна так швидко та повно приймати революц[ійну] доктрину, коли вона сама хвора і тяжко хвора. Ну, хай вона сама тобі напише. Почуваю, що мені треба багато читати тепер по соц[іалізму], щоб могли легко відповідати на можливі запитання. Але я все глибше, все повніше відчуваю, як к[онкордиз]м просякає всю мене. І це ще не досить. Треба, щоб він вийшов органічно, зрісся, зробився таким природним, як дихання. Все повинно освітлюватись ним, йти від його. Ти мені допоможеш, мій прекрасний? Так?

Не можу добитись нікого а ні по телефону, а ні так в франк[о]-англ[ійському] бюрі. Просто біда! Звонила вже разів 10! Якщо сьогодні не доб'юся, – прийдеться написати, але ж вони не відповідять, я знаю!

Вчора позвонила Maricen². і ввечері зустрілась з нею в Піфагорі. Вона більш спокійна, але не щаслива, не радісна. А головне – цілком самотня. Я, звичайно, відхилила її пропозицію оселитись в неї.

Я гадаю, що виїду додому в кінці тижня. Це нахабно так писати, але діло в тому, що коли A[ndré] G[ide] згодиться помагати, – мені нема чого тут лишатись. Коли ж він не згодиться, для нових заходів треба буде лишатись ще тижнів два, а цього я вже не можу. Знаю, що буду жаліти потім, але не можу більше без тебе. Ти напиши мені, мій єдиний, чи погожувешся на це.

З тих, що ти пропонуєш на випадок одмовлення A[ndré] G[ide]'а, мені нікого не радять. Зараз всі ліві активні течії заангажовані M[осквою], і ніхто не знаходить мужності виступати проти. Особливо лідери, а їхнє ім'я тільки й могло б мати силу. Не хочу багато предрікати. Будемо чекати середі.

Можливо, що ти й сам напишеш мені те, що пишу тобі, бо, коли ми все одно маємо бути в Пар[ижі] в січні, то... ні, треба ж, щоб книга вже на січень з'явилась! Як же бути?! Я звернуся до Dorgelès'a³, хай допоможе. Він теж чорний хрещений батько.

Ну, побачимо. А поки що дай мені на коротесеньку хвилинку пригорнутись до тебе, любов моя. Посилаю тобі всі мої флюїди сили, спокою, рівноваги, радості. Будь щасливий, мій прекрасний!

Твоя

[Після цього листа в архіві вміщено дві невеликі смужки паперу, на яких написано:] на першій:] Признач їй побачення. "Она будет щастлива". Ні, справді, дитино моя, напиши їй і признач в "Les Alliés", почастуй кавою. Добре!? [На другій:] Madame R. Marcovici 3, Palais Latour-Maubourg r. Pasteur Cannes. [За змістом ці дві записки відносяться до листа № 453].

№459

Розалія Яківна – Володимирі Кириловичу

[Париж – Мужен, "Закуток"]

[15 листопада 1937]

Paris, le 15-XI.

Люб мій ясний!

Вдалося добитись телефоном до інформац[ійного] бюра, але... вони нічого про конференцію не знають. Що це за напасть така! Ніхто нічого не знає, нігде нічого про неї не пишуть, а питала я в різних колах, де повинні були б щось знати.

Очевидно, ще нічого не вирішено, тому й нікому не відомо. Буде відомо, мабуть, в останній момент. Це з конспіративних, може, міркувань, бо напевно противники цієї конф[еренції] зроблять всіх заходів, щоб вона не відбулася. Буду питати ще. Що торкається "Lib[rairie] du Travail", то вони тр[оцькіс]ти. Надій на них покладати, очевидно, нема чого.

Я була в Poulail'a¹. Хотіла дізнатись, хто б міг дати передмову на випадок одмовлення A[ndré] G[ide]. Poul[ail] сказав, що твоє ім'я настільки широко відомо, що ти не потребуєш передмов. Хиба що A[ndré] G[ide], а більше ні до кого не треба звертатись. Дайте мені річ. Я перечитаю й побачу, чи ми видамо (Grasset²), але коли довідався, що це тільки прог[рама] і невелика, – сказав: "Я прочитаю, в кожному разі, а видасть Galimar³, можливо". Щось мені не здається такий план серйозним. А тобі? Це ж проект програму, майже чисто політична річ. Я, звичайно, цього всього не сказала P[oulail]'у. Подякувала та обіцяла подумати. На запит, скільки треба часу на прогляд, сказав: "Півтора... місяця!" Це ж страх!! А я вважала, що A[ndré] G[ide] занадто довго тримає.

На моє запит[ання], чи сам Пулай з Моске[ою], він засміявся: “Je suis plus que jamais anarchiste”⁴. Дуже прохав вітати тебе. Видко, що ставиться до тебе з великою симпатією. Що ти про все це гадаєш? Ні один лівий, партійний лідер нам не допоможе. До Бл[юма] звертатись навіть не можливо, а Жір[омський] або Пієра ніяк не цікаві, навіть, коли б і згодились.

Завтра буду в А[ndré] G[ide]. Можливо, що завтра все буде вияснено й він дасть технічну та ідейну поміч. Якщо все буде гаразд – я тобі телеграфну. Добре, моя радість? Але як бути з перекладом? Його конче треба ще раз переглянути з тобою. Перед друком.

У мене хвилювання в грудях, надія, певність, і разом деяке вагання. Але все буде прекрасно.

[Зліва від основного тексту дописано:] Обіймаю тебе всім серцем моїм.

[Під текстом, перевернувши аркуш, Р. Я. дописала:] Щастя моє ясне! Єдиний мій!
Твоя.

№460

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Мужен, “Закуток” – Париж]

[17 листопада 1937]

Закуток.17-XI-37

Періщить лютий дощ. Мій трактор самотно стоїть у жасміні, накритий ментиками (знову попусувався). Я закінчив читання твоїх листів (з 13 і 15-X¹, знову два разом прийшли). І вже постановив іти по обіді в Rocheville² і послати тобі телеграму, щоб зараз же по одержанні тої чи іншої відповіді від Gide’а верталася додому. Дійсно, на дальші заходи, коли Gide одмовиться допомогти, треба мінімум два-три тижні. А цього ми вже не можемо. Або доручи кому-небудь робити ці заходи, або будемо їх робити звідси листовно. Ти маєш рацію: ліві соціялісти так само лащяться до Москви як і чехи, а Москва так само й у них шантажує на їхньому страху перед фашизмом-расизмом. Одже, в них не вистачить мужності виступити щиро й виразно, принявши конкордизм. Dorgelès? Чи ще хто-небудь? Порадься з ким-небудь. А про ціни на друк розвідалась?

Плюнь ти на Бюро і потелефонуй в Avanti або знову доручи кому-небудь довідатись, ради цього не лишайся. В крайньому разі я напишу Станіславському. Це візьме зайвий тиждень. Свій виступ на конференції я вже в загальних рисах обдумаю. Коли матиму певну відповідь од ФУРФО та інформацію точну про термін конференції, засяду за писання його по укр[аїнськи], а потім будемо перекладати на фр[анцузьку] і редагувати з Маратюшкою.

Скажи Жанні, що конкордизм зовсім не робить замаху на марксизм, зовсім його не порушує, навпаки, він його затверджує, підпирає, розвиває. Але марксизм, а не ленінізм та його консеквентний до кінця розвиток – сталінізм. Я не розумію, як можна зробити такий висновок на підставі програми конкордизму, – що він є проти марксизму. І як же ти не поправила Жанни?

Дійсно, треба буде нам відновити студії соціялістичної науки. Сподіваюсь, що цей лист тебе ще застане в Парижі (А коли ні, тим краще, значить, ти будеш уже тут).

Буду телефонити, щоб ти заїхала до марсельського консулу. Я тобі вже писав учора про це, але листи наші якось так погано доходять, що не вадить повторювати. Розрахуй свій потім час так, щоб бути в Марселі рано-вранці, щоб зараз же, як відчиниться консулат, узяти інформації і швидко їхати на вокзал на черговий потяг до Каніва. Щоб устигнути ще того вечора бути дома. Телеграфуй мені з Марселею годину прибуття твого до Канієу. Маючи певність, що ти вже завтра, а найпізніше в п’ятницю ввечері виїдеши з Парижу (щоб у суботу рано бути в консула), я більше тобі писати не буду.

Не знаю, чи побачуся з Раскою. Не до неї. Та чого ж вона сама не обізвалася? Коли б вона хотіла бути “счастливой”, то написала б мені. Та хай уже як ти приїдеши. Аби ти тут була уже нарешті. Часом у мене такий стан, що [продовжено зліва від основного тексту:] хотів бігти на телеграф і телеграфувати: “Кудаї усе, годі,

вертайся”. Дитячий був би акт, але тепер, коли Gide не pomoже, то шукати іншої помочи занадто було б довго, нема сенсу.

[Над текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, В. К. дописав ліворуч від дати:] Якщо не встигнеш виїхати в п'ятницю ввечері, лишайся до неділі вчора, що ж робити. Аби заїхати до консула.

[Праворуч від дати:] Коли передмову не може дати, то може хоч видати поможе. Або порадить, дасть рекомендацію до кого-небудь?

[Ліворуч від основного тексту першої сторінки:] Чого б Gide одмовився помогти? А з страху брати на себе захист якоїсь нової теорії, з страху попасти в якесь непевне, а надто смішне становище. Вони ж страх як бояться сміху Іванища. А сили знання, власного переконання, що зміцнюють, підпірають симпатію, не так, може, багато. От і вагання, і відмова.

[Під текстом, перевернувши аркуш, В. К. дописав:] “Сильно хотіти”, – пишеш ти. Ми хочемо сильно, але треба бути сильними і в логіці, не тільки в хотінні. Тоді неудача, зарані передбачена, не так вражає.

[Лист в архіві не на місці, а серед листів за жовтень 1937 р.]

№461

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[17 листопада 1937]

Середа, 17-XI.

Мій Любий, не бачила сьогодні вранці A[ndré] G[ide], як сподівалась. Здається, його нема в Пар[ижі]. Завтра вранці знову піду. Певно, що він мене прийме на цей раз.

Так, мій ясний, коли підходимо щільно до реалізації якогось проекту, то виникають несподівані технічні забруднення. Здається все так просто теоретично, а на практиці приходиться обходити скелі. От з конференцією, наприклад, що може бути простішого, як зібратись? Цілком просто було надрукувати в газетах про її скликання і всі організації, що хочуть брати в ній участь, зголосилися б. І от неможливо одержати інформації про неї. Я ще буду шукати. Готова завтра до реакції[їхних] газет звернутись, може вони щось знають? Я розумію, що ти зовсім інакше почнеш працювати, коли дізнаєшся, що конф[еренція] буде в січні. Яка була б чудесна нагода заманіфестувати нову течію соціалістичної думки. Я поїду до редакції “Бюл[етеня] оппоз[иции]”. Може, там мені дадуть вказівки? Треба було б знайти якесь інформаційне опозиційне бюро, але такого тут нема, я питала. Вибач, що не можу дати собі раду з такою дурницею. Вибач мені, моя радість!

Ти вже чекаєш чогось певного, відповіді від A[ndré] G[ide]’а. Як мені шкода, що твоє чекання не буде розв’язане. Та це я здуру написала, що телефонуватиму, якщо відповідь буде позитивна. А ти подумаєш тепер, що вона негативна, й буде тобі боляче! Ні, мій єдиний, вона не буде негативною, напевно, A[ndré] G[ide] згодиться з більшістю тез, а значить, поможе книзі з’явитись на світ. Так.

Дуже добре, що ти зайнятий мотором. Я розумію, що ця турбота одхилиє твою увагу від пекучих для нас питань. Так, мій рідний, все, що круг нас набирає великого релятивного¹ значіння, бо на нас лежить “responsabilité”² за те, що входить в круг нашого життя. Наші нові сусіди будуть нам, дійсно, корисні, я сподіваюсь, бо останніми часами Бовушка³ зовсім одійшов од нас. Чи хтось оселився в Dartavell’i⁴? Коли б тільки не дуже галасні люди, а то хай живуть.

Напевно, й в нас дощ, бо тут погода зіпсувалась різко.

Мої дні минають в напруженому чеканню. Я так мрію, що з рукописом швидко буде залагоджено добре, що я зможу поїхати додому доброю. Нам так треба тепер бути разом. Правда, радість моя? Любов моя ясна! Але коли б нам треба було лишитись ще тиждень далеко одне від одного для справи, – ми б на це згодились. Але чи це буде потрібно? Якщо давати рукопис на перегляд, то це вимагає багато часу, в кожному разі, більше ніж тиждень. Ти бачиш, A[ndré] G[ide] знає, що я поспішаю, обіцяв мені зробити швидко, а от тепер тягне. Ну, завтра він повинен мені дати ту чи іншу відповідь, це вже неодмінно. І я певна, що ця відповідь буде добра, позитивна.

Зараз іду в “Б[юллетень] оп[позиції]” і в *Libr[airie] du Travail* наводити справки й про конфер[енцію]⁵ і про друк. Бувай, мій любий. Щастє моє, радість моя і спокій мій. Твоя всім серцем

Майка .

№462

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Мужен, “Закуток”]

[19 листопада 1937]

П'ятниця

Діт мій, послала тобі телегр[аму], що виїду в неділю. Вранці телефувала в консулат, де мені сказали, що на кінець тижня консул не приймає. Я б може все ж таки рискнула, але перспектива великих витрат на кімнату в Марс[елі] мене зупинила, а, крім того, в мене нежить і страшенно болить голова. Болить це перший раз за весь час перебування мого тут. Мені соромно, але, очевидно, це результат неправильної їжі.

Я тобі не написала про моє побачення з A[ndré] G[ide]'м. Він був дуже зхвильований, дуже сумний, що не може допомогти. Він сказав: “C'est beau, c'est trop beau pour etre realité. En France actuellement je ne vois personne qui peut faire paraître ça. Je pense, je cherche mais je ne vois pas. Peut-être en Suisse? Chez Press a Zurich? Je ne sais rien”¹.

Я прохала хоть маленьке слово *introduction*². “Non, cela je ne peux pas”³. Він залишив собі листа твого. Сказав, що коли може щось представиться, він напише тобі. Але я не вірю. Коли він брав рукопис, він же на щось сподівався? Чи він і раніше знав, що з цього нічого не вийде? Між іншим, він сказав: “В мене є тільки одне видавництво, але в даному разі це цілком виключається”. Коли я, прощаючись, подякувала за те, що лишає малесеньку надію, він відповів: “Ні, не треба, ви будете дякувати тоді, коли я щось зроблю!”

Дуже мені було прикро. мушу тобі признатись, але зараз вже звикла до цієї думки. А, крім того, я знаю, що він саме хворий, нещасний, подвоєний. Розрив з M[осквою] його сильно, мабуть, зкрутив. До його йдуть всі, хто не вдоволений, опозиція найрізноманітніших відтінків шукає в йому підтримки собі.

Хотіла звернутись до Boris Souvarine⁴, але його кваліфікують, як арівіста⁵, як людину сумнівної політичної моралі. Ми з тобою подумаємо про нього. Дуже мені сумно, що вертаюсь без результатів на найважлишому фронті. Але ми звідаєм також зможемо щось робити. Сидіти тут ще, ще – я не можу.

Я не викину місця про A[ndré] G[ide]'а в рукопису, що дам Poulail'evі, але попереджу, що можна буде його [нрзб] деякі приклади випустити, якщо буде треба. А тепер це незручно. Хто знає, може, ця річ попаде знову до рук A[ndré] G[ide]'а?

От тепер вже напевно ми побачимось швидко. Ще два дні до виїзду. Довгих три дні до побачення. Коли б ти мені не написав за консула, я б поїхала сьогодні ввечері... Але ти про все подумав і навіть передчув мій головний біль.

А ти, мій Ясний? Напевно, й на тебе діє зміна погоди. Сьогодні ясно й душно, а вчора все напаріло без перестанку. Бідний трактор, стоїть бідолаха, під дощем? Аби не застудився.

Ти приїдеш до Каніва по обіді. Я, напевно, виїду год[ин] на 11 ½, бо буду біля консула на 9 ½. Коли б тільки він швидко мене прийняв!

До завтра, мій єдиний. Завтра напишу тобі останнього листа, а ти мені вже нічого не напишеш.

Хай спокій та радість живуть в тобі постійно.

Твоя.

[Зліва від основного тексту дописано:] Ж[анна] бере свої слова про марксизм назад!

1938 рік

№463

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу
[– Мужен, “Закуток”]

[1938]

*Allos¹ mardi
manin².*

Мій Ясний, чудовий ранок, сонце, вітрець, голі скелі, ручаї холодні, все свіже, ясне. Дуже гарні хазяєва й настрій у всіх добрий. Почуваю себе гаразд, серце трошки б'ється й очі спіпить сонце, але це від незвички. Леді спала добре³, я її бачила чверть години. Приїхали ми аж о 9-й вечора. Їли в 10, а спати лягла я в 11-й. А сьогодні вже од 6-ої живу. Ми мусимо удвох приїхати сюди швидко. Пригортаюся до тебе, мій єдиний. Твоя.

[Закрита листівка. Датована за поштовим штемпелем, відбиток якого нечіткий.]

№464

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу
[Allos – Мужен, “Закуток”]

[26 серпня 1938]

Середа, рано.

Мій Ясний, добрий день!

Що ти робиш зараз? Вчора цілий вечір думала про тебе, слідувала за твоїм життям. Чи спав в альтанці? Мені тут добре, цікаво, спокійно, але... хочу додому! Завтра останній день перебування тут. Л. почуває себе не дуже добре¹, не дивуюся, бо й в мене не свіжа голова і болі в артікуляціях. Зміна клімату, мабуть, або вода.

До побачення, мій Любий. Хай тобі буде спокійно та ясно. Твоя.

[Закрита листівка. Датована за поштовим штемпелем, відбиток якого нечіткий].

Коментарі

№ 454

¹ чи не звернутися до Блюма? – Блюм Леон (фр. *Léon Blum*; 1872–1950) – французький політичний діяч, лідер Соціалістичної партії Франції (СФІО). Очолював уряд Франції в 1936 – 1937-му та в 1938-му роках. У грудні 1946-го – січні 1947-го – голова Тимчасового уряду Франції. Редактор газети “Попюлер” (*Le Populaire*, 1928–1950), секретар відомого часопису “Ревю Бланш” (*La Revue Blanche*). У роки Другої світової війни був в’язнем німецького концтабору “Целленбау”.

² лівий соціаліст Півера – Півер Марсо (фр. *Pivert, Marceau*, 1895–1958) – керівник лівої фракції у Французькій соціалістичній партії. У 1924-му і в 1932-му роках соціалісти разом із радикалами об’єдналися в коаліцію лівих, але відмовилися приєднатися до несоціалістичних урядів на чолі з радикалами Едуаром Ерріо та Едуаром Даладьє. Ці уряди не вдалися, оскільки соціалісти і радикали не змогли домовитися з питань економічної політики, а також тому, що комуністи, слідуючи політиці, встановленій Радянським Союзом, відмовилися підтримати “буржуазні” уряди. Питання про можливість участі в уряді з радикалами викликало розкол на початку 1930-х років. Частина соціалістів об’єдналися з Республікансько-соціалістичною партією в Соціалістичний республіканський союз. У 1934 р. комуністи змінили свою лінію, і чотири ліві партії об’єдналися в Народний фронт, який виграв вибори 1936 р. і привів до влади Блюма як першого соціалістичного прем’єр-міністра Франції. Справді, вперше у своїй історії СФІО отримала більше голосів і місць, ніж Радикальна партія, і сформувала центральну вісь лівої парламентської більшості. Протягом року, проте, його уряд пішов у відставку через незгоду щодо економічної політики, а також щодо питання про участь у Громадянській війні в Іспанії. Падіння Народного фронту викликало новий розкол у СФІО з відходом лівого крила партії на чолі з Марсо Півером, що створив Робітничо-селянську соціалістичну партію.

³ Жіромський – Жан Жіромський, лідер соціалістичної організації Паризького району від СФІО.

№ 456

¹ чи ти не fatiguée – fatigue (фр.) – стомлений – чи ти не стомлена?

№ 457

¹ *moteur de malheur* – *moteur de malheur* (фр.) – нещасний, чортівний мотор.

² *тече essence* – *essence* (фр.) – бензин.

³ *енергійніше за Клементія* – Клементій – очевидно, хтось із сусідів Винниченків.

⁴ *Бідний наш Корш* – Ідеться про А. Коршнівського. Коршнівський Антін (1887, Буча, Київщина – 1945, Сан-Пауло, Бразилія) – військовий армії УНР, журналіст, видавець, скульптор, громадський діяч. Брав участь у Першій світовій війні. Потрапивши в німецький полон, перебував в українському та російському таборах для військовополонених, де наполегливо займався самоосвітою, вивчав іноземні мови, історію України, а коли трапилася нагода, став відвідувати заняття з малювання, які проводили полонені – професійні художники. Коли почалася Українська революція, намагався якнайшвидше повернутися на Батьківщину. Восени 1918 р. він опинився серед тих, кого за рішенням уряду гетьмана Скоропадського було перевезено з українського старшинського табору в Мюндені до Києва. Він був приділений до 19 пішого Овруцького полку. В армії УНР був у 1920 р. головою Українського військового реєстраційного бюро в Рівному, у 1921 р. поручник Коршнівський – співробітник культурно-освітнього відділу 1-ї Запорізької дивізії. На інтернації перебував у польському таборі для інтернованих у Каліші, де був причетний до видання журналу “Веселка”. Після закриття табору виїхав до Бразилії, працював архітектором, організовував виставки своїх скульптурних творів, брав активну участь у житті української громади, видавав журнал “Зоря” (1938 рік) до заборони фашистським режимом всієї іноземної преси. (Архів ВУАН (США) – Ф. 103 (Антін Коршнівський); *Ковальчук М.* *Справа Запорожців / інформаційний ресурс: http://chtyvo.org.ua/authors/Kovalchuk_Mykhailo/Sprava_zaporozhtsiv/*).

(Дякую науковому співробітнику Архіву ВУАН Тамарі Скрипці за надану інформацію).

⁵ *ніяких “Зорь” йому видавати не дасть* – Ідеться про журнал “Зоря”, який видавав у Бразилії українською мовою А. Коршнівський і в якому В. Винниченко сподівався співробітничати (див. лист № 457, пр. 4).

⁶ *№ нашого Конто: 7104 Comptoir National d’Escompte de Paris.* – Див. лист № 448, прим. 3.

№ 458

¹ *Микита* – Ідеться про Микиту Шаповала, брата Миколи Шаповала, відомого громадсько-політичного діяча, голову Українського громадського комітету в Чехословаччині (див. лист №1, пр. 3).

² *позвонила Maricen* – *Maricen* – Особа не встановлена.

³ *Я звернуся до Dorgelès’a* – Ролан Доржелес – французький письменник (див. лист № 445, пр. 2.).

№ 459

¹ *була в Poulail’a* – Ідеться про Генрі Пулайя (див. лист № 424, пр.3).

² *Grasset* – Грассе – французький видавничий дім, заснований у 1907 р. Бернаром Грассе (1881–1955).

³ *Galimar* – Gallimard (фр.) – Les Éditions Gallimard – незалежний видавничий дім, заснований Гастоном Галлімаром у 1911 р., разом із Seuil і Grasset вважається одним із найпотужніших і найвпливовіших видавництв у Франції, зокрема щодо літератури ХХ ст. та сучасної.

⁴ *“Je suis plus que jamais anarchiste”* (фр.) – “Я більший, ніж будь-коли, анархіст”.

№ 460

¹ *з 13 і 15-Х* – Тут Володимир Кирилович припустився помилки. Ідеться не про жовтень, а про листопад-місяць.

² *в Rocheville* – Рошвіль (фр. *Rocheville*) – квартал у містечку Ле Канне. Це комуна в департаменті Альп-Марітім за 5–6 км від Мужена, яка відокремилася від Канн у 1778 р. Зараз існує аптека під такою назвою на площі Рошвіль (у кварталі Рошвіль містечка Ле Канне [le Cannet]), що означає “маленькі Канни”.

№ 461

¹ *релятивно* – релятивний – який визначається, встановлюється в порівнянні, зіставленні з чим-небудь іншим; відносний.

² *responsabilité* (фр.) – відповідальність.

³ *Бовушка* – Ідеться про Вово, сусіда Винниченків по “Закутку”, який часто допомагав їм по господарству.

⁴ *хтось оселився в Dartavell’i?* – *Dartavell* – Мабуть, хтось із Винниченкових сусідів.

⁵ *наводити справки й про конфер[енцію]* – Конференція, про яку так часто запитував Володимир Кирилович, відбулася в Парижі в лютому 1938 р. Свої враження від конференції він записав у щоденнику. “19 лютого. Початок Конференції. Нашу делегацію Амер. Бюро ФУРФО (я і Коха) ще не зачислено в члени Конференції. Вони з цим питанням не хапаються: якісь собі там українці, підождуть, не англійці. Більше 20 хвилин не можна мати на промову.

Отже, про виклад “шести запитань” і мови не може бути. Та й плебісцит навряд чи вдасться викласти за такий час. Як же бути? Вихід: зробити коротеньку вступну промову і потім роздати текст “шести запитань” делегаціям.

20 лютого. Ми поставили питання категорично. Тоді нам закинули злочин: ми хочемо незалежності України. Значить, ми – націоналісти, ми – люди, які, крім національних інтересів, нічого іншого не мають. Нас судила президія Конференції і присудила повного голосу нам не дати, тільки право дискусії. Обміркувавши ситуацію, ми з Кохою рішили, що єдиною відповіддю на це повинен бути наш виступ із Конференції. Співробітництво з людьми, які вважають прагнення волі й самостійності нашого народу за злочин – абсолютно не можливе.

21 лютого. Заява Конференції про вихід. – Ми пояснюємо таке чудне, протилежне соціалістичній ставленню президії до нашої делегації догматизмом членів президії. З тактичного пункту захисту СРСР вони зробили собі догму, ідола. І нас перших зарізали для цього. Ми все ж таки в ролі ягнати на олтарі ідола не хочемо бути й заявляємо, що від прагнення волі й самостійності нашого народу ніколи не відмовимося, навіть за таке велике щастя як бути присутніми на конференції.

23 лютого. Президія Конференції не зволила навіть одповісти на нашу заяву. І ці жерці зуть свою каплицю “Бюро інтернаціональної революційно-соціалістичної єдності” [У примітці упорядника сказано, що мається на увазі Міжнародне бюро, керівником якого була А. Балабанова]. Оце так приєднали українців?” (Винниченко В. Щоденники / Публікація і примітки Г. Сиваченко // Київська старовина. – 2001. – №1. – С. 101).

№ 462

¹ “C’est beau, c’est trop beau pour être réalité. En France actuellement je ne vois personne qui peut faire paraître ça. Je pense, je cherche mais je ne vois pas. Peut-être en Suisse? Chez Press à Zurich? Je ne sais rien” (фр.). – Гарно, надто гарно, щоб бути реальністю. Наразі я не бачу нікого, хто б міг видати це у Франції. Думаю, шукаю, але не бачу. Можливо, у Швейцарії? Чи в Press у Цюриху? Нічого не знаю.

² Я прохала хоть маленьке слово *introduction* – *introduction* (фр) – вступу.

³ “Non, cela je ne peux pas” – “Ні, я цього не можу”.

⁴ *Boris Souvarine* – Борис Суварін (фр. *Boris Souvarine*, справжнє прізвище Ліфшиць, 1895–1984) – французький політичний діяч і письменник, історик, комуніст-антисталініст. Один із засновників Французької комуністичної партії, входив до складу її керівництва. Делегат 3-го конгресу Комінтерну, член виконкому Комінтерну. У 1924 р. підтримував Троцького проти Сталіна, був знятий з усіх посад. У 1935 р. написав біографію Сталіна “Сталін. Нарис історії більшовизму”. Тоді ж заснував Інститут соціальної історії, який збирав матеріали з історії комунізму, СРСР і робітничого руху. Пізніше порвав із комунізмом, але продовжував досліджувати його як історик.

⁵ його кваліфікують, як *арівіста* – арівіст (румун.) – вискокча, кар’єрист.

№ 463

¹ *Allos* – Аллос (фр. *Allos*) – комуна у Франції, у регіоні Прованс – Альпи – Лазурний Берег. Департамент комуни – Альпи Верхнього Провансу. Входить до складу кантону Аллос-Кольмар. Округ комуни – Кастеллан.

² *mardi matin* – вівторок ранок.

³ *Леді спала добре* – Леді – особа не встановлена.

№ 464

¹ *Л. почуває себе не дуже добре* – Л. – очевидно, йдеться про леді, особу якої встановити не вдалося.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

Переклад текстів із французької

Зої Борисюк.

м. Торонто, Канада

м. Київ

Отримано 22 травня 2018 р.